

SPIONS

Negyvenharmadik rész

Henri Michaux, a halál, és a SPIONS menedzsere

„Mi a civilizáció? Zsákutca.

Nem, Konfuciuszt sem lehet nagynak nevezni.

Nem. Csin Si huang-tit sem, Gautama Buddhát sem.

De azóta sem tett náluk különbet senki se.

Minden népnek szegyenkeznie kellene a maga történelme miatt.

Európában természetesen éppúgy, mint Ázsiában.

Mindnyájuknak a jövőben kellene keresniük a maguk Történelmét.”

Henri Michaux: *Egy barbár Indiában*¹

Le Lavandou egy Dél-Franciaország Provence-Alpes-Côte d'Azur régiójában álmódzó bájós, levendula-mezőiről híres, tengerparti kisváros. 2000 szeptemberében Gil Bernardi, Le Lavandou polgármestere betiltotta városában a halált.² „Saját tulajdonú sírhely nélkül tilos meghalni a város határain belül”, szöveg a polgármesteri rendelet. A halál betiltásának oka az volt, hogy Le Lavandouban elfogytak a sírhelyek. Megtelt a kisváros temetője. A polgármester javaslatára a helyi önkormányzat kijelölt egy tengerparti olajfa-ligetet az új temető számára, de a helyi zöld szervezet bírósághoz fordult az elképzelés megvalósításának megakadályozása érdekében. Azzal érveltek, hogy az érvényes környezetvédelmi törvény tiltja a tengerpart oda nem illő létesítményekkel történő elcsúfítását, és egy temető bizony nem szép látvány. A bíróság nekik adott igazat. Megtiltották az új temető létesítését az önkormányzat által kijelölt helyszínen. Más, a sírkert létesítésére alkalmas hely nincs a kisvárosban, érvelt Gil Bernardi polgármester. Le Lavandou 2000-ben megtelt régi temetőjében nyugszik az 1984. október 19-én, 85 éves korában elhunyt Henri Michaux.³ Ha a Teremtő adott volna neki még 15 évet, földi maradványai most nem pihenhetnének Le Lavandou levendulaillatú földjében. Harminchat rock'n'roll évvel ezelőtt, 1978 végzetes nyarán, Párizsban történtek azok a dolgok, amelyekről most, harminc évvel az Idő halála után,⁴ a süketnéma, világtalan, visszhangtalan, örök Semmi félhomályos gyomrában, saját magam okulására írok. Nem nyaralás volt, nem hedonista önmagunkban gyönyörködés, hanem küldetés, misszió, jobban már nem elmélyíthető, elátkozott kamikázé-akció. Másunk sem volt, mint remény és lehetetlen feladatok azon az ősi nyáron. Párizs ott maradt, én itt vagyok. Ha akarnánk, se tudnánk semmit tenni egymásért. Míg én már leltározok, Párizs éli a maga életét. Régen nem hasonlít a városra,

amelyet gyűlölve szerettem. Mint ahogy én sem vagyok már az a modortalan ruszki punk, aki azért érkezett a vadkeletről, hogy meghódítsa a világot. Aki harminchat rock'n'roll évvel ezelőtt Brion Gysin⁵ és Robert Filliou⁶ társaságában a legendásan emberkerülő Henri Michaux szavait hallgattam a párizsi Centre Pompidou tetőteraszán: „A leigázottak természete vonzza magához azt, aki kész elnyomni őket és parancsolni nekik. Az elnyomottak nemcsak vonzzák, de előbb-utóbb meg is teremtik maguknak a zsarnokot. A kettő egy pár.”

Henri Michaux személyére és írásművészetére Hajas Tibor⁷ barátom hívta fel a figyelmemet 1972 őszén, Budapesten, Michaux Magyarországon, Vas István és Pór Judit szerkesztésében publikált első önálló kötete, a *Nyugodjék lázadásban*⁸ megjelenése után. Elolvastam az 1959-ben, a *Mai francia költők*⁹ című antológiában, Weöres Sándor fordításában kiadott nyolc versét is, aztán 1973-ban a *Fekete ezüst*¹⁰ című, gyűjteményes kötetben megjelent írásait szintén behatóan tanulmányoztam. Üdítőnek találtam irtózását a lirizálástól. Henri Michaux nem a „szépséggel” akart andalítani. Mert mi a szép? Charles Baudelaire¹¹ óta még a gyengébbeknek is illene tudniuk.¹² A valódi költészet tiszta, pontos, ködösítésmentes, nyugodt közlés. Michaux írásai tárgyilagos jelentések az agresszióval, ellenségeskedéssel, ostobasággal terhelt világról. Totális elidegenedés, nemcsak a környezettől, hanem önmagától is. Folyamatos figyelmeztetés az éberség és az önkontroll fenntartására. Nem lehetsz eléggé paranoiás, tanítja. Ha nem fegyelmezed magad, önmagadra támasz.

Szellemi testvére találtam benne, olyan rokonlélekre, akivel akkor is tudok eszmét cserélni, ha „csak” képzeletben találkozunk. Létezik ideálisabb hely a nyugodt beszélgetésre, mint a képzelet, ahol nem jajdul fel a telefon, nem károg a feleség, hogy már késő van, nem esik át az asztalunkon a részeg, önképtelen slam-poéta, hogy aztán feltápáskodva lenyúlja a gondolatainkat? Mint másik francia mesterem, Louis-Ferdinand Céline,¹³ Henri Michaux is punk, egyformán gyűlöl a naplementét.

5 Brion Gysin (1916–1986) angol származású író, festőművész, hang-költő, performer.

6 Robert Filliou (1926–1987) francia fluxusművész.

7 Hajas Tibor (1946–1980) író, költő, képzőművész, performer.

8 Henri Michaux: *Nyugodjék lázadásban* (Gera György, Illyés Gyula, Somlyó György és Weöres Sándor fordítása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1972)

9 *Mai francia költők* (Budapest, Magvető Kiadó, 1958)

10 *Fekete ezüst* (Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973)

11 Charles Baudelaire (1821–1867) francia költő, verseit hasítottól, ópiumtól és abszinttől elvarázsolva írta.

12 „Meséld el, lelkem, a szép nyárhajnali látványt, / melybe ma szemünk ütközött: / Az ösvényforduló kavicsos homokágyán / váratlan egy iszonyú dög / nyitotta, lábit cédán magasba lökve, / míg izzadt méreg járta át. / elénk, gúnyosan és semmivel sem törődve, / kipárolgással telt hasát.” Charles Baudelaire: *Egy dög* (részlet, Szabó Lőrinc fordítása)

13 Louis-Ferdinand Céline (1894–1961) francia író, a második világháború után, a Franciaországot megszálló németekkel való kollaboráció vádjában bűnösnek találva hosszú időt töltött börtönben.

1 Henri Michaux: *Egy barbár Indiában* (Somlyó György fordítása, Budapest, Terebess Kiadó, 1998); Henri Michaux: *Un barbare en Asie* (Paris, Gallimard, 1933)

2 Forrás: Jon Henley: *Citizens live under law's dead hand* (UK, The Guardian, 2000. szeptember 23.)

3 Henri Michaux (1899–1984) belga születésű francia író, képzőművész

4 1984

NAJMANYI LÁSZLÓ
Hommage à Henri Michaux, 2014, digitális kollázs (a művész archívumából)

Párizsba érve az *Un barbare en Asie* (*Egy barbár Ázsiában*) című útikönyvének angol fordítását¹⁴ is sikerült megszerezniem (Magyarországon, valamilyen, nyilván a helyspecifikus, mindent mindenkinél mindig jobban tudó tudatlanságból adódó megfontolásból csak a könyv részletét adták ki 1998-ban, *Egy barbár Indiában* címmel). Ez a könyv volt az egyik¹⁵ megbízható útikalauzom 1994–95-ös indonéziai kultúrantropológiai, helytörténeti és hanggyűjtő kutatásaim során. A pénztelen olvasók nagy párizsi patrónusa, a Shakespeare & Company könyvesbolt kedvesége révén a hasissal és az amerikai indiánok lelki célt adó mágikus gombájával és varázs-kaktuszával tíz éven keresztül folytatott flörtjéről beszámoló két könyvéhez,¹⁶ dél-amerikai útinaplójához,¹⁷ és Malcolm Bowie¹⁸ Michaux írásművészetét bemutató remek tanulmánykötetéhez¹⁹ is hozzájutottam. Henri Michaux útinaplói felszabadító erejű inspirációt jelentettek saját útinaplóim²⁰ megírásakor. Személyes találkozásunk előtt, nem sokkal Párizsba érkezésem után, 1978 májusában alkalmam volt megtekinteni Henri Michaux rajzainak és festményeinek retrospektív kiállítását a Pompidou Központban. Addig csak reprodukciókról ismertem képeit. Bár sokan a szürrealistákhoz sorolják, nincs több köze hozzájuk, mint barátjának, Brion Gysinnek, akit 19 éves korában, 1935-ben, a párizsi Quatre Chemins galériában történt első bemutatkozása előestéjén²¹ kirekesztett a csoportból

14 Henri Micheux: *A Barbarian in Asia* (Sylvia Beach fordítása, US, New Directions, 1949)

15 A másik megbízható útikalauzom a mexikói festő, Miguel Covarrubias *Island of Bali* (New York, Alfred A. Knopf, Inc., 1946) című, minden Indonézia-kutató számára alapvető fontosságú könyve volt.

16 Henri Micheux: *Miserable Miracle: Mescaline* (US, San Francisco, City Lights, 1967); *Infinite turbulence* (US, Calder & Boyars, 1975)

17 Henri Micheux: *Ecuador: A Travel Journal* (US, University of Washington Press, 1968)

18 Malcolm McNaughtan Bowie (1943–2007) angol irodalomtörtész.

19 Malcolm Bowie: *Henri Michaux: A Study of His Literary Works* (UK, Clarendon Press, 1973)

20 Najmányi László: *Karib könyv; Maláj könyv; Amerikák könyve; Puerta del Muerta; New York Time* – kiadatlan, illetve csak részben publikált kéziratok: <http://wordcity.webs.com/writingsrsok.htm>

21 A csoportos kiállításon Max Ernst, Pablo Picasso, Hans Arp, Hans Bellmer, Victor Brauner, Giorgio de Chirico, Dalí, Marcel Duchamp, René Magritte, Man Ray és Yves Tanguy is részt vett.

NAJMANYI LÁSZLÓ
Right To Die (SPIONS flyer design, reconstruction), 1978/2014, (a művész archívumából)

a humortalan, dogmatikus André Breton,²² mert Gysin ellentmondani merészelt – lése majesté – az önjelölt vezérnek. Breton parancsára a birka természetű Paul Éluard eltávolította a száműzött képeit a galéria falairól. Ahogy Gysin, Michaux is a maga útját járta. Többnyire fekete-fehér tusfestményeket készített, szellemiségükben hasonló Gysin arab és japán kalligráfiák ihlette képeihez.

Először a diktatúrák természetéről, az agresszor és az áldozat szerelmi kapcsolathoz hasonló viszonyáról²³ beszélgettünk azon az augusztusi estén, a Pompidou Központ tetőteraszán. Aztán a halál került szóba. A téma mind a négyünket erősen foglalkoztatott. Engem azért, mert abban az időben ébredtem rá, hogy az öngyilkosság az egyetlen alanyi jog, amelyet a bennünket megkérdezésünk és beleegyezésünk nélkül erre az egykedvűen pörgő planétára delegáló Teremtő kegyeskedett adni nekünk. A SPIONS frontemberével akkor kezdtük kidolgozni a "Right To Die" programot, amelynek első projektje az 1979-ben általam megtervezett *The Building*²⁴ (*THE STATION of Nuclear Reincarnation*) lett. Az Épülettel, amelyet egy déltengeri szigeten akartunk felépíteni (a tervet mindmáig nem adtuk fel) a méltóságos távozás lehetőségét kívántunk biztosítani mindazoknak, akiknek elégük lett a földi létből, és más dimenziókba akarnak költözni úgy, hogy életük tanulságait, döntésük okát 14 perc és 24 másodperc alatt szóban, televíziós kamerák előtt, élő közvetítésben összefoglalják és közreadják, mielőtt a lézergyű a pillanat tört része alatt nemesgázzá transzcendentálja testüket. Örültem, hogy beszélgetőpartnereim hasznosnak és támogatandónak tartották a SPIONS programot. Brion Gysin alaposan körülnézett, s miután nem látott a közelben ellenséget, előhúzta belső zsebéből, kicsomagolta a japán motívumokkal hímzett selymekendőből és megmutatta a mindig magánál hordott jókora smaragdot,²⁵ amelyet patrónusától, John Starr Cooke²⁶ amerikai misztikustól Marokkóban kapott. A smaragddal

22 André Breton (1896–1966), a szürrealizmus engem minden idők legunalmasabb cenzorára, Lukács Györgyre (*Löwinger György Bernát*, 1885–1971) emlékeztető fő ideológusa.

23 Ez volt a témája a SPIONS *Anna Frank* című, sokakat megbotránkoztató számának is (szöveg: Anton Ello; zene: Pierre Violence)

24 THE BUILDING – <http://wordcitizen30.webs.com/eden.htm#907717922>

25 A smaragd a *Sahara Pecséje* (*Seal of Sahara*) néven szerepel Brion Gysin: *The Process* (US, Doubleday, 1969) című, a sivatagban az örökélet titkát kereső Ulys O. Hanson professzor vízióiról szóló regényében.

26 John Starr Cooke (1920–1976) tanításai nagy hatással voltak a hatvanas évek második felének kaliforniai „ellenkultúrája” (pontosabbnak tartom a „független kultúra” kifejezést) kialakulására. John és felesége, Mary Cooke finanszírozta Gysin és Mohamed Hamri (1932–2000), a beatgenerációhoz tartozó marokkói festő 1954-ben, Tangierben megnyitott, 1958-ban bezárt 1001 Nights nevű éttermét. Gysin és Hamri ismertette meg Lewis Brian Hopkins Jonest (1942–1969), a The Rolling Stones társalapítóját, első vezetőjét a marokkói Jajouka falu szufi transz-zenét játszó muzsikusaival. Brian Jones az ő közreműködésükkel készítette el *Brian Jones Presents the Pipes of Pan at Jajouka* (UK, Rolling Stones Records, 1971) című, halála után kiadott lemezét, amelynek eredeti borítóját Hamri festménye díszítette.

spirituális mestere, David Kaonohiokala Bray²⁷ *kahuna haha* (betegségek diagnosztizálására specializálódott sámán) ajándékozta meg az amerikai varázslót Hawaii szigetén. Gysin elmesélte a drágakő birtokába kerülésének történetét. A *szellem-táblának* és *beszélő-táblának* is nevezett *Quija-tábla* (*Quija-board*) keményfából, elefántcsontból, néha aranyból vagy ezüsből készült, szellemidézéshez használt, simára csiszolt lap, rajta az abc betűi, számok 0-tól 9-ig, az angol nyelvű változatokon a „yes”, „no”, néha a „hello” és „goodbye” szavak,²⁸ valamint mágikus szimbólumok és egyéb grafikus jelek. A tábla tartozéka a szív, vagy háromszög formájú, fából, csontból, hegyikristályból csiszolt, vagy aranyból, esetleg ezüsből öntött, gyakran apró kerekkel felszerelt *planchette* („ékecske”), amelyre a szeánsz résztvevői az ujjaikat helyezik a szellemidézés során. A fennmaradt írásos és képi dokumentumok szerint a táblát az ősi Kínában, Indiában, Görögországban, Rómában és a középkori Európában egyaránt használták. Amennyiben a szeánsz sikeres – ennek előfeltétele, hogy minden résztvevő higgyen a szellemek létezésében és megidézhetőségében –, a megszólalni általában képtelen kísértet láthatatlan keze a tábla betűire, számaira, mágikus szimbólumaira mutatva mozgatni kezdi az ékecskét, így tud kommunikálni a halott az élőkkel. Európában a viktoriánus korban, 1837–1901 között vált ismét népszerűvé a beszélő-táblák használata, abban az időben, amikor – az ipari forradalom és a felvilágosodás eszméinek ellenhatásaként – megnőtt az érdeklődés a mágia különböző formái, a keleti vallások és a varázsszerek (ópium, hasis, abszint stb.) iránt. Az első modernista művészek közül sokan érdeklődtek a ráción túli dimenziók iránt. A dadaisták automatikus írása,²⁹ vagy a Brion Gysin által az 1950-es években kifejlesztett, barátja, William S. Burroughs,³⁰ később David Bowie és mások által használt cut-up³¹ módszer nem kis részben a szellem-tábláknak köszönhetette születését. Míg a viktoriánus kor Európájában többnyire csak egzaltált, gazdag hölgyek és urak játékszere volt a panchette és a szellem-tábla, az amerikai Elijah

27 David Kaonohiokala Bray („*Big Daddy*” Bray, 1889–1968) Hawaii szigetének egyik legismertebb, nemzeti hősként tisztelt sámánja.

28 Más nyelvű változatokon természetesen a szavak megfelelői az illető nyelven.

29 Az automatikus írás (psychografia), mint meditációs gyakorlat lehetőségét először Hippolyte Adolphe Taine (1828–1893), a naturalizmus irodalmi irányzatát elindító francia kritikus és történész vizsgálta fel *De l'intelligence* című tanulmánykötetének 1878-ban publikált harmadik kiadásában. Az 1920-as években Tristan Tzara (*Samuel Rosenstock*; S. Samyro, 1896–1963) rögtönzött a helyszínen verseket kalapból kihúzott szavak véletlenszerű összeillesztésével. A tudat mélyéről véletlenszerűen kiáradó szavakból komponált versek (*stream of consciousness*) első mestere Robert Desnos (1900–1945) francia szurrealista költő volt.

30 William Seward Burroughs II (1914–1997) amerikai író, a beatgeneráció tagja.

31 Szövegek szétvágása és véletlenszerű összeillesztése.

Bond³² sokkal gyakorlatiasabban viszonyult az eszközhöz. 1891. február 10-én megkapta a szabadalmi jogot az általa *Quija-boardnak* nevezett beszélő táblára és az azon mozgatható ékecskére.³³ Az eszköz általa adott nevről a táblák gyártását átvevő üzleti partnere, William Fuld³⁴ először azt állította, hogy a „quijs” ősi egyiptomi szó, jelentése „jószerencse”. Később a jóval elfogadottabb etimológiát népszerűsítette, miszerint a „Quijs” az *igent* jelentő francia „Qui” és német „Ja” szavak összetétele. Azt is állította, hogy a beszélő-táblát és a rajta mozgatható ékecskét ő találta fel. A különböző megjelenésű Quija-táblák az 1920-as és 1960-as évek között voltak rendkívül népszerűek az Egyesült Államokban.

A Gysin által „a practising magician on a private income”-ként („*privát jövedelemmel rendelkező gyakorló mágus*”) emlegetett, az L. Ron Hubbard³⁵ amerikai sci-fi író *Dianetics* (*Dianetika*) című, 1950 májusában publikált könyvében kifejtett öngyógyítás-metódusára alapított *Scientológia* (*Scientology*) vallás³⁶ működési szabályainak egyik kidolgozója, a hatalmas vagyonnal rendelkező John Starr Cooke és felesége, Mary Wilbur (a házaspár pénze egy korábbi, szerencsés házassága révén voltaképpen az asszonyé volt³⁷) 1952-ben észak-afrikai expedícióra indultak. Elvetődtek a marokkói Jajouka faluba is. Az ott élő szufi misztikusok „nagy gyógyítóként és szentként” tisztelték az amerikai spiritualistát.³⁸ Cooke azonban megsérthetett valamilyen íratlan viselkedési szabályt, amelynek később súlyos következményei lettek. Jajouka misztikusaitól hallott először az ugyancsak valahol Marokkóban élő másik fehér szentről, Brion Gysinről. Cooke és felesége Quija-tábla segítségével indultak megkeresésére a Szaharán át.

A sivatagi szellemek hol azt mondták nekik, hogy északra induljanak, hol azt, hogy keletre, nyugatra vagy délre. Saját tevékaravánnal utaztak. Ha elhullott pár teve, vettek újakat a beduinoktól. John Starr Cooke éjszaka a csillagokhoz imádkozott, nappal a homokhoz vagy a sivatagi szélhez. Felesége énekelt. Beduin kísérik fizetésemelést kértek. Megkapták. Késeikkel hadonászva, torokhangon kiabálva még többet követeltek. Azt is megkapták. Mary Cooke napszúrását szenvedett. Férje körül táncolta a homokra rogyott asszonyt és meggyógyította. Mary Cooke bokáját megszurta egy skorpió. Férje mutatóujjával megérintette a szúrás megdagadt helyét, a daganat lelohadt és az asszony újra énekelni kezdett. A beduinok nem követeltek többé. Amikor egyiküket kígyó marta meg és Cooke őt is meggyógyította, leborultak az amerikai előtt és áldását kérték. John Starr Cooke megáldotta őket, aztán megkérdezte Quija-tábláját, és új irányba indultak tovább. Évekig bolyongtak a sivatagban. Néha pár hétig pihentek egy-egy oázisban. John Starr Cooke dervis-táncával és kézrátétellel gyógyította az ott élő beduinok asszonyait és gyermekeit. Híre megelőzte a sivatagban. A következő oázisban már a homokra hasalva fogadták, kecskét áldoztak tiszteletére. A törzsfőnök saját kezével etette, asszonyai Mary Cooke kezeit hennával rajzolt szépséges motívumokkal díszítették, nyakára ezüst és aranyláncokat akasztottak. Búcsúzáskor hasist és tevéit ajándékoztak nekik. Ha a sivatag szélére ért a karaván, feltöltötték készleteiket, aztán megkérdezték a szellem-táblát és visszafordultak a forró semmibe.

32 Elijah Jefferson Bond (1847–1921) amerikai ügyvéd, feltaláló, gyáriparos.

33 Elijah Bond 1907-ben a „Nirvana” szót és a szvasztikát a Quija-táblákat gyártó és forgalmazó vállalata, a *The Swastika Novelty Company* védjegyeként regisztráltatta. Forrás: Edmund Gruss: *The Quija Board* (New York, P&R Publishing, 1994)

34 William Fudd (1870–1927) amerikai vállalkozó, gyáriparos.

35 Lafayette Ronald Hubbard (L. Ron Hubbard, LRH, 1911–1986) amerikai író, vallásalapító.

36 „Hőfehérke Hadművelet” (*Operation Snow White*, másnéven *Operation Freakout*) volt a kódneve a Scientológia Egyház titkos akciójának az 1970-es években. A vallási szervezet több mint 5 ezer ügynöke beépült kormányhivatalokba, amerikai nagykövetségekre világszerte. Feladatuk az egyházra és annak vezetőjére, L. Ron Hubbardra nézve terhelő dokumentumok eltávolítása volt az intézmények archívumaiból, illetve poloskákat is telepítettek a tárgyalótermekbe, amelyek segítségével lehallgatták az egyház és alapítója ügyeiről folytatott megbeszéléseket. A konspirációban magas rangú amerikai és külföldi kormányhivatalnokok is részt vettek. Ez volt az amerikai történelem legnagyobb szabású, kormányhivatalokat érintő kémügye. A scientológusok beépültek az amerikai adóhivatalba (*U.S. Internal Revenue Service, IRS*) is, ahonnan eltávolították az egyház adóügyeire vonatkozó összes dokumentumot. Tizenkét magas rangú egyházi vezetőt, köztük Hubbard harmadik feleségét, Mary Sue Hubbardot (leánykori nevén Mary Sue Whipp, 1931–2002) 4–5 évi börtönrre és pénzbüntetésre ítélte az amerikai szövetségi bíróság. Forrás: Jon Atack: *A Piece of Blue Sky: Scientology, Dianetics, and L. Ron Hubbard exposed* (US, Carol Publishing Group, 1990)

37 Mary Wilbur első férje, Peter Oser a világ egyik leggazdagabb embere, John Davison Rockefeller, Sr. (1839–1937) dédunokája, John Cooke fanatikus hívője volt. A fiatalember olyan sok pénzzel rendelkezett, hogy vagyona teljesen lebénította, Cooke tanácsai nélkül döntésképtelen volt. Mary Wilbur és Peter Oser 1952-ben elváltak, búcsúajándékként a volt férj dollár-tízmilliókat ajándékozott elvált feleségének, aki hamarosan összeházasodott közös spirituális mesterükkel.

38 Forrás: Martin Lee – Bruce Shlain: *Acid Dreams* (US, Grove Press, 1985)

NAJMANYI LÁSZLÓ
Hommage à John Starr Cooke, 2014, digitális kollázs (a művész archívumából)

Az amerikaiak bőre olyan színű, olyan száraz és olyan ráncos lett, mint az öreg beduinoké. Megszokták a homokot a szemükben és a szájukban.

1955 májusában, három évvel Észak-Afrikába érkezésük után sikerült megtalálniuk Brion Gysint Tangierban. Gysin az előző évben nyitotta meg helyi barátjával, Mohamed Hamri festőművésszel³⁹ *1001 Nights* nevű éttermét. A marokkói stílusban, szépívű kalligráfiákkal dekorált éttermet megtöltő, varázsos hasisfüstben estéknként a Jajouka sufi mesterzenészei gyönyörködtették a vendégeket, Tennessee Williams-et,⁴⁰ Truman Capotet,⁴¹ Gore Vidalt,⁴² valamint a beatgeneráció nagyjait, Gregory Corsót,⁴³ Allen Ginsberget,⁴⁴ William S. Burroughs-t, Paul⁴⁵ és Jane⁴⁶ Bowles-t, és más, Marokkóban élő, vagy oda látogató európai és amerikai művészeket. John Starr Cooke megáldotta az éttermet, a vízipipákat, a sufi zenészeket és a vendégeket. Estéknként dervistáncot táncolt a meditációra serkentő füstben. Felesége énekelt. Elmesélték Gysinnak és barátainak szaharai élményeiket, találkozásait a sivatagi démonokkal és szellemekkel. Kérés nélkül tekintélyes összeget adományoztak az étterem működtetésére. Később Gysin a *The Process* című regényének Thay és Mya Himmer figuráiban örökítette meg őket. Paul Bowles *The Sheltering Sky*⁴⁷ (*Oltalmazó ég*) című, ugyancsak a Szaharában

39 Hamri volt az étterem szakácsa, abban az időben senki sem tudott olyan potens hasis-süteményt sütni Tangierban, mint ő.

40 Thomas Lanier „Tennessee” Williams III (1911–1983) amerikai drámaíró.

41 Truman Capote (*Truman Streckfus Persons*, 1924–1984) amerikai író.

42 Eugene Luther Gore Vidal (*Eugene Louis Vidal*, 1925–2012) amerikai költő.

43 Gregory Nunzio Corso (1930–2001) amerikai költő.

44 Irwin Allen Ginsberg (1926–1997) amerikai költő.

45 Paul Frederic Bowles (1910–1999) 1947-ben Tangierba költözött amerikai zeneszerző, író, műfordító, a modernistákat párizsi szalonjában (*Salon des Fleurus*) először kiállító Gertrude Stein (1874–1946) közeli barátja. Az ő házában írta Ginsberg az *Üvöltést* és Burroughs a *Meztelen ebédet*.

46 Jane Bowles (*Jane Sydney Auer*, 1917–1973) amerikai író.

47 Paul Bowles: *The Sheltering Sky* (US, John Lehman, 1949); *Oltalmazó ég* (Szilágyi Tibor fordítása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1991)

NAJMANYI LÁSZLÓ
Life Is Death (SPIONS flyer design, reconstruction), 1978/2014, (a művész archívumából)

bolyongó amerikaiakról szóló regényének főszepeiben – Port és a sivatagban megőrült felesége, Kit – is feltűnek.

1956 augusztusában John Starr Cooke és felesége azt tervezték, hogy Algiersbe költöznek. Már meg is vásároltak egy frissen renovált, tágas villát, szökőkúttal és rózsakerttel a város előkelő negyedében. Hogy a költözés költségeit fedezni tudják, pénzt akartak kivenni az egyik tangieri bankból. Ahogy Cooke beállt a pénztár előtt kígyózó sorba, sufi családot pillantott meg, akiknél Jajouka falujában lakott. A családfő és felesége a kölcsönös üdvözlés után mögé állt a sorba. Amikor a pénztárbalokhoz ért, finom érintést érzett a vállán. Odanyúlva észrevette, hogy könnyű kendőt terítettek rá. Hátranézett, sufi ismerősei már nem álltak mögötte, eltűntek a bankból. Az ajtón kilépve kénytelen volt letépni a kendőt a válláról, mert égette. Abban a pillanatban láthatatlan forrásból érkező, nagy erejű ütés érte gerince tövét. A járdára rogyott. Deréktól lefelé megbénult. Soha többé nem tudott a lábaira állni. Vállán kiterjedt égési seb jelent meg, amely a különböző kezelések ellenére idővel elrákosodott, végül húsz évvel később, 1976. augusztus 21-én Cooke halálát okozta. Valamivel – hogy mivel, élete végéig nem tudott rájönni – megsérthette sufi vendéglátóit Jajoukában.

Az eseményt követően, annak ellenére John Starr Cooke és felesége az eredeti terveiknek megfelelően elutaztak Algiersba. A beteget szolgálják a bérelt autó hátsó ülésére fektették. Miután férje állapota nem javult, Mary Cooke a városba hívta Brion Gysint, hogy legyen a segítségükre. Fizetett neki, hogy egy időre zárja be éttermét Tangier-ben. Gysin a hátán vitte a lebévult mestert orvostól orvosig. Egyik sem tudott a betegre segíteni. A tolócsiba kényszerült John Starr Cooke és felesége végül úgy határoztak, hogy Európába utaznak kezelésre. Búcsúzáskor Cooke megajándékozta Gysint a smaraggal. „Én már nem vehetem hasznát, de rajtad, és azokon, akik megérdemlik, még biztosan tud segíteni”, mondta, aztán Gysin fülébe súgta a zöld kő titkát. Többé nem látták egymást. Gysin leborotválta a haját és kecskeszakállat növesztett, hogy hasonlítson mesterére. Miután John Starr Cooke és felesége, Mary Wilbur fia, Chamba 1956. október 3-án megszületett, az asszony elvált nyomorék férjétől és a dániai klinikán hagyta, ahol sikertelenül kezelték. Az anyagi támogatást is megvonta tőle. A tolócsiba kényszerült Cooke egyedül, pénztelenül tért vissza Amerikába.

„Ez az értékes zöld ízé, ha hiszünk hatalmában, meg tudja jósolni halálunk módját”, mondta Gysin a Pompidou Központ tetőteraszán, miután kicsomagolta a japán selyemkendőből a smaragdot. „Lung cancer’s gonna make me kick the bucket” („Tüdőrák miatt fogok elpatkolni”). A smaragd nem tévedett. Robert Filliou kezébe

adta a követ. „Gyomorrák!”, nevetett Filliou.⁴⁸ Nekem nem mondott semmit a smaragd, csak csiklandozta a tenyeremet. Életemnek abban a periódusában voltam, amikor múltbeli zavaros tapasztalatok miatt éppen mindent megtettem, hogy a lehető legmesszebbre távolodjak (a kabbala kivételével) a mágia összes formájától, ezért a kő diagnosztizáló hatalmában sem akartam hinni.

Henri Michaux, miután meglehetősen durván elzavart egy közelben ólálkodó fotóst – gyűlölte, ha fényképezik –, elgondolkodva forgatta ujjai között a csillogó, zöld követ. „Régóta tudom, amit suttogsz”, suttogta. „Gyors lesz és kíméletes.”⁴⁹ Michaux nem rettegett a haláltól, éppen ellenkezőleg, kíváncsian várta. Szinte pontosan ugyanazt mondta, mint az ő elutazása után 12 évvel barátja, Timothy Leary⁵⁰: „Várom a halált, mert még sohasem történt meg velem.” Aztán elmesélt egy viccet, amelyet bizonyára nagyon fontosnak tartott, mert egy évvel később, 1979 nyarán, amikor a Le Lavandou nevű bájos, levendulaillatú dél-franciaországi kisvárosban meglátogattam, újra elmondta: Miután eloltották a tüzet a kórházban, a tűzoltóparancsnok jelentést tesz a főorvosnak. »Az alagsorban találtunk három eszméletlen áldozatot. Kettőt mesterseges lélegeztetéssel sikerült visszahoznunk az életbe, a harmadikon sajnos már nem tudtunk segíteni.« A főorvos elájul. Az alagsorban nincs semmi más, csak a hullaház.”

Ezen a ponton érkezett az asztalunkhoz a SPIONS akkor még a Serguei Pravda fedőnéven kémkedő frontembere, egy valószínűtlenül sovány, rendkívül elegáns, középkorú férfi és két szép, egymáshoz nagyon hasonlító nő társaságában. „Monsieur Havas, a SPIONS menedzsere”, mutatta be a férfit. Mint később kiderült, a két nő, anya és leánya, Laslo Havas élettársai voltak. Beszélgetőtársaim ismerhették Monsieur Havas múltját, mert láthatóan nem örültek érkezésének. Néhány perc múlva felálltak, komoran elköszöntek és elmentek. Szerencsére a későbbiekben nem tévesztettek össze sem engem, sem a frontembert a SPIONS számukra nagyon nem szimpatikus menedzserével, továbbra is barátságosak, segítőkészek maradtak irányunkban. A SPIONS folytathatta próbáit a Pompidou Központ galériájában, Robert Filliou és partnere, Joachim Pfeufer amerikai építész *Real Space Time Poipoidrom # 2. 00 Prototyp*e című installációjában.

Folytatása következik

48 Miután 3 évet, 3 hónapot és 3 napot meditált a dél-franciaországi Les Eyzieux-de-Tayac-Sireuil zen buddhista kolostorában, Robert Filliou ott is halt meg 1987. december 2-án, gyomorrákban. Nem volt hajlandó orvosokkal kezeltenni magát, a fájdalomcsillapítókat is visszautasította.

49 Henri Michaux 1984. október 19-én, álmában halt meg. Leállt a szíve.

50 Timothy Francis Leary (1920–1996) az Anomim Alkoholisták terápiájának módszereit kidolgozó, a pszichedelikus drogok használatát népszerűsítő amerikai pszichológus, pszichiáter és író.

Lesi Anita és Lesi Zoltán

Mumok: Musée à vendre pour cause de faillite

(Eladni a múzeumot csőd miatt)

Mumok, Bécs

2014. február 13 – március 16.

A mumok kiállításának címét Marcel Broodthaers-nek 1971-es kölni művészeti vásár katalógusában megjelent szüzséje ihlette. A provokatív, lázadó cím csintalan mosolyt csal az arcunkra: Broodthaers 1968 és 1972 között egy olyan fiktív múzeumot álmodott meg kiállításokkal és installációkkal, amely nem áll pénzügyi befolyás alatt. Múzeumától távol akarta tartani a hagyományos, ódivatú bemutatási módszereket – a radikális nyitást szorgalmazta.

ANNICK és ANTON HERBERT az 1968-as mozgalmakat követő, az új megközelítési módokat alkalmazó művészeti megnyilvánulásokat támogatták, azokat az alkotókat, akik kibővítették a művészetfogalmat és kritikával fordultak a korábbi avantgárd munkák felé. A gyűjtési irányvonalról Herberték így nyilatkoztak: „Nagy hatással volt ránk, ami 1968-ban történt. [...] Addig sajnos csak a nézői voltunk, a művészetről szóló vitákban aktívan nem vettünk részt, de ettől az időponttól kezdve döntenünk kellett valami mellett. [...] Kreatív módon akartunk részt venni, amit úgy tettünk meg, hogy elkezdtünk egy gyűjteményt felépíteni.” A művészekkel és a galériákkal kiépített szoros kapcsolatok révén számos minimalista és konceptuális műre tettek szert, úgy mint Carl Andre, Marcel Broodthaers, Hanne Darboven, Donald Judd, On Kawara, Sol LeWitt, Bruce Nauman, Michelangelo Pistoletto, Gerhard Richter és Lawrence Weiner alkotásaira, majd a '80-as években tovább bővítették a gyűjteményt Martin Kippenberger, Franz West és Mike Kelly munkáival. Genti kollekciójuk manapság az egyik legjelentősebb európai kortárs művészeti magángyűjtemény.² A *Musée à vendre pour cause de faillite* kiállításához ők maguk válogattak Bécsben: céljuk a provokáció mellett egy olyan új látásmód és párbeszéd kialakítása, amelyet a tárgyak közötti szokatlan kapcsolatok teremtenek meg.

A kiállítás földszinti termeiben MARCEL BROODTHAERS és GERHARD RICHTER alkotásai voltak láthatóak HEIMO ZOBERNIG videoinstallációi mellett – ugyan különböző korosztályokhoz tartoznak, de mindannyian a művészet kifejezési lehetőségeivel kísérleteznek. A gyűjtők – Richter esetében – a sokszínű életműből nem a festményekre, hanem sokkal inkább az analitikus művekre fókuszáltak. A terem hangulata akár egy színnel teli laboré, amelyből már kipakolták a kémcsöveket: már csak az új talányok várnak a látogatókra. Richter szemléletmódját jelentős mértékben meghatározta, hogy 1961 elején Németország keleti részéből a nyugatiba költözött át,

1 Karola Kraus–Eva Badura-Triska: Musée à vendre pour cause de faillite, discours. In.: *Musée à vendre pour cause de faillite. Werke und Dokumente aus der Herbert Foundation und Mumok im Dialog*. 2014, 13.

2 <http://herbertfoundation.org/>